

SOCIOLEKTY V RŮZNÝCH SFÉRÁCH KOMUNIKACE

KOLEKTIV AUTORŮ

**SOCIOLEKTY
V RŮZNÝCH SFÉRÁCH
KOMUNIKACE**

SOCIOLEKTY V RŮZNÝCH SFÉRÁCH KOMUNIKACE

KOLEKTIV AUTORŮ

PLZEŇ 2023

**FAKULTA PEDAGOGICKÁ
ZÁPADOČESKÉ UNIVERZITY
V PLZNI**

Sociolekty v různých sférách komunikace

Editorky:

Marie Čechová, Martina Spěváčková

Kolektiv autorů:

Andrej Artemov, Mieczysław Balowski, Marie Čechová, Žaneta Dvořáková, Jiří Hasil, Jana Hoffmannová, Milan Hrdlička, Helena Chýlová, Ladislav Janovec, Šárka Jindrová, Jaromír Krško, Markéta Maturová, Jitka Málková, Patrik Mitter, Michal Místecký, Pavol Odaloš, Diana Palašáková, Růžena Písková, Zuzana Popovičová Sedláčková, Lucie Radková, Soňa Schneiderová, Martina Spěváčková, Jana Vaňková, Miloslav Vondráček, Jiří Zeman

Recenzenti:

doc. PhDr. Karel Komárek, Ph.D.

prof. PhDr. Jana Svobodová, CSc.

Vydání publikace bylo schváleno Vědeckou redakcí
Západočeské univerzity v Plzni

Vydala Západočeská univerzita v Plzni v roce 2023

ISBN 978-80-261-1194-8

ISBN 978-80-261-1193-1 (brožovaná vazba)

DOI <https://doi.org/10.24132/ZCU.2023.11948>

© Západočeská univerzita v Plzni, 2023

Obsah

Preambule	1
I. Úvahy nad sociolekty	3
K vymezení a struktuře pojmu český národní jazyk	4
Proměnlivost standardu a substandardu v češtině	18
Sociolekty v komunikaci slovenčiny. Tranzitný pohľad na sociolekt	30
K jednomu z funkčních limitů argotu – kryptické prostředky ve vnitřní komunikaci (Já s moolahem)	46
II. Profesní a slangové výrazivo v komunikaci	59
Profesní mluva programátorů	60
Změny a perspektivy komunikační oblasti informačních technologií v letech 2002–2022	75
Sociolekt v prostředí (především) malých pivovarů	85
Profesní mluva zaměstnanců v potravinových řetězcích	94
Sociolekt skalolezců jako součást komunikačního registru	108
Odraz profesní slovní zásoby z oblasti textilní výroby v českých příjmeních	122
III. Sociolekty a mladá generace	139
Sociolekt ve výuce českého jazyka	140
Interakční funkce kontaktních výrazů v mluvě mládeže. Představeno na spojení ty vole	157
Místo profesního výraziva ve výuce zahraničních studentů českých vysokých škol	164
Sociolekt slovenských matic	174
IV. Sociolekty v umělecké literatuře a v publicistice	187
Sociolekt mladých lidí ve třech současných prózách	188
Interslangismy v českých textech Jaroslava Rudiše	200

Posouvání významu termínů v publicistice a běžné mluvě (na vybraných příkladech)	210
V. Slootovorné postupy a utváření lexika v sociolektech ...	223
Vybrané slootovorné postupy v současných českých sociolektech	224
Slootovorné preference ve vybraných sociolektech pohledem kvantitativní lingvistiky	234
Redukované formy proprií a jejich stratifikační status	247
Motivace a tvoření jmen koček v kočičích útulcích	258
Resumé	269
Summary	276
Seznam literatury	283
Věcný rejstřík výběrový	306
Jmenný rejstřík	314

Preamble

Předkládaná monografie se zaměřuje na postižení obrazu sociolektů, tak jak jej chápou badatelé z různých univerzitních i akademických pracovišť v Čechách, na Moravě, na Slovensku a v Polsku, má tedy mezinárodní charakter.

To na jedné straně umožňuje rozmanitý pohled na vybranou tematiku, na straně druhé však přináší problémy vyplývající z různého přístupu k ní. Je to patrné už z užívané terminologie a v souvislosti s ní z toho, jak je chápán sociolekt (nestrukturní útvar × strukturní útvar), jak je chápán vztah sociolektu a sociolektismu v našich lingvistikách (specifické vnímání na Slovensku). Právě na kapitolách zpracovaných příslušníky tří různých lingvistik můžeme sledovat, zda se soustavně pracuje, či nepracuje s pojmem registr, zda se vymezuje, či nevymezuje vztah sociolektů k registrům atd.

Kapitoly českých autorů jsou v tomto smyslu zcela jednotné, udržují pojetí sociolektu, profesní mluvy, slangu a argotu, jak jsou vymezeny v kapitole druhé této monografie, a to jako nestrukturních útvarů obsahujících zčásti vlastní lexikum a frazeologii, jazykové prostředky ostatních jazykových rovin přebírají zejména z obecné češtiny nebo z dialektů. V ostatních případech, pokud je to zapotřebí, vyjasňujeme vztahy mezi českým a jiným pojetím v poznámkách.

Monografie rozvíjí tradici zaměřenou na výzkum slangu a argotu budovanou na Západočeské univerzitě bohemistou Lumírem Klimešem a jeho žáky od 70. let minulého století. Navazuje na řadu publikací, jež vzešly z konferencí organizovaných katedrou českého jazyka a literatury Fakulty pedagogické ZČU v Plzni, a zároveň vychází z tematiky poslední konference konané na podzim roku 2022. Iniciátorkou myšlenky uspořádat konferenci (navazující na konference konané v minulosti) byla Marie Čechová. Vzhledem k aktuální potřebě rozvoje lexikálního jazykového plánu a k současnému lingvistickému vymezování dosud užívaných pojmů však bylo téma konference s následnou publikací prohloubeno a rozšířeno.

K účasti na tvorbě kolektivní monografie byli přizváni odborníci z českých i zahraničních univerzitních i akademických pracovišť, jejich příspěvky pokrývají námi vymezené okruhy. Ty se však zcela nekryjí s tématy projednávanými na konferenci. Přednesené referáty, a zvláště následná diskuse ukázaly potřebu věnovat aktuální problematice sociolektů, obecněji stratifikaci jazyka, i nadále soustavnou a cílenou pozornost.

Monografie je tvořena pěti tematickými oddíly. V úvodním oddílu **Úvahy nad sociolekty** jsou vymezeny pojmy týkající se stratifikace národního jazyka a vztahů mezi standardními a substandardními jazykovými prostředky. Nejobsáhlejší oddíl **Profesní a slangové výrazivo v komunikaci** poskytuje pohled na vybrané komunikační oblasti a jazykové prostředky v nich užívané. Pozornost je zaměřena na mluvu programátorů, pivovarníků, zaměstnanců potravinových řetězců, horolezců a na profesně motivovaná příjmení. Další oddíl s názvem **Sociolekty a mladá generace** je orientován na místo sociolektů ve výuce, na charakteristické rysy mluvy mladých lidí, dětí a jejich matek o nich. Oddíl **Sociolekty v umělecké literatuře a v publicistice** dokládá přítomnost sociolektů a sociolektismů v textech vybraných autorů umělecké literatury a v textech publicistických. Poslední oddíl **Slovotvorné postupy a utváření lexika v sociolektech** se soustřeďuje na problematiku sociolektům nejvlastnější, tj. na tvoření pojmenování osob, zvířat, míst, s uplatněním i hlediska kvantitativního.

Z obsahu i ze struktury textu je zřejmé úsilí autorů zachytit současný stav sociolektů ve vzájemných vztazích i ve vztahu k spisovnému/standardnímu výrazivu, a to v rovině řeči/komunikace i v rovině jazykové/systémové.

Sociolekt skalolezcov ako súčasť komunikačného registra

Jaromír Krško

Problematike sociálneho vnímania proprií v komunikácii sa venujeme viac ako dve desaťročia. V oblasti propriálneho registra sme teoreticky nadviazali na apelatívne vymedzenie komunikačného registra D. Slančovej a komunikačný register sme rozšírili o propriálnu zložku. Prepojenie chápania a fungovania **kunikačného registra** D. Slančovej s doteraz analyzovanými sociolektami teoreticky spracoval M. Ološtiak (2010). V týchto intenciách chápeme a prezentujeme postavenie **sociolektu skalolezcov** v nasledujúcej kapitole.

D. Slančová vo svojej teórii charakterizuje komunikačný register ako sociálne podmienené konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie, pričom v rámci komunikačného registra rozlišuje makrosociálny a mikrosociálny komunikačný register. Makrosociálny komunikačný register potom D. Slančová charakterizuje ako „konvencionalizované jazykové a nejazykové správanie sa ľudí v príslušných komunikačných sférach, mikrosociálny komunikačný register ako konvencionalizované jazykové aj nejazykové správanie sa ľudí viazané na sociálny status, sociálnu rolu a sociálnu vzdialenosť medzi nimi. Komunikačné registre možno komplexne opísať pomocou pragmatických, zvukových, lexikálnych, gramatických a parajazykových prostriedkov.“ (Slančová; Slančová, 2013, s. 180; pozri aj Slančová, 1999).

Problematike komunikačného registra a jeho postaveniu v rámci sociolektov venoval pozornosť aj M. Ološtiak (2010), ktorý chápe

komunikačný register ako nadradený termín všetkým sociolektom. Sociolekt pokladá za druh registra, pričom zdôrazňuje, že „nie všetky registrovo motivované jednotky musia byť aj sociolekticky motivované, čo naopak neplatí (napr. administrativizmy typu *ad acta*, *deklarovať*, *stornovať*, *vestník*, *vyrubiť* nie sú sociolekticky motivované)“ (Ološtiak, 2010, s. 36).

Začiatkom prvého decénia tohto storočia vzniklo viacero štúdií, ktoré sa venovali výskumu a analýze komunikačných registrov v rôznych záujmových a športových odvetviach.

A. Gálisová (2002) sa zaoberala výskumom komunikačného registra hokejistov, pričom zdôrazňuje odlišné chápanie termínov komunikačný register a sociolekt – „Komunikačný register hokejistov (KRH) ako sociálne podmienené jazykové a parajazykové správanie nemožno stotožňovať s pojmom sociolekt, a to vzhľadom na fakt, že v sebe zahŕňa i konštruovanie jazykového prejavu, ako aj fungovanie komunikácie. Komunikačný register a sociolekt chápeme ako štruktúrne útvary,⁶² v ktorých sa okrem dominantnej lexikálnej roviny prejavujú i ostatné jazykové oblasti: zvuková, morfológická, syntaktická i štylistická. Nejde tu teda len o súbor lexikálnych a gramatických prostriedkov charakteristických pre komunikáciu v danej sociálnej skupine, ale aj o spôsob ich používania v komunikačných aktoch s variabilitou postoja komunikantov ku komunikačným partnerom.“ (Gálisová, 2002, s. 91).

O niekoľko rokov neskôr sa venovala A. Gálisová výskumu komunikačného registra hráčov kariet. Aj v tomto prípade preferovala termín kartársky komunikačný register pred termínom kartársky slang, „pretože tu nejde len o súbor lexikálnych a gramatických prostriedkov charakteristických pre komunikáciu v danej sociálnej skupine, ale aj o spôsob ich používania v komunikačných aktoch s variabilitou postoja komunikantov ku komunikačným partnerom. Ba čo viac, z lexikálneho hľadiska je slang ako útvar nositeľom vlastností nespisovnosti a tým pojem kartársky slang neakceptuje pomerne široký inventár spisovných lexikálnych prostriedkov využívaných v skupine.“ (Gálisová, 2009, s. 149).

⁶² Ediční poznámka: V této monografii není sociolekt považován za strukturní útvar.

Inej záujmovej skupine – hráčom počítačových hier a ich špecifickému komunikačnému registru venovala pozornosť A. Záborská v štúdii *K sociolektu hráčov počítačových hier* (2017), vznikli však aj štúdie o komunikačných registroch v aerobiku, karate, pod vedením jazykovedcov zaoberajúcich sa komunikačným registrom vzniklo na slovakistických pracoviskách niekoľko záverečných prác skúmajúcich komunikačné registre viacerých športových odvetví. Jednou z takýchto prác na FF UMB bola diplomová práca Magdalény Lodňanovej *Komunikačný register skalolezcov* (2022). Autorka práce sa sústredila na zozbieranie a analýzu lexiky používanej v skupine skalolezcov, všimla si však aj ich verbálnu a neverbálnu komunikáciu.

V záujmovej sociálnej skupine skalolezcov sa v ich komunikačnom registri vytvoril a ustálil používaný spôsob verbálneho i neverbálneho správania a ustálilo sa tu jazykové i parajazykové správanie. V neverbálnej komunikácii skalolezcov dominovali prevažne mimika a gestá pri kontakte dvoch alebo viacerých skupín, prípadne gestikulácia členov skupiny medzi sebou pri lezení. Pohyby rúk, tela a hlavy ako základné gestá dotvárajú nielen verbálnu zložku komunikácie, ale vyjadrujú aj emocionálny stav komunikujúcich. Gestikulácia je úzko spojené so sociálnymi a komunikačnými normami spoločnosti. Každé spoločenstvo realizuje vlastný výber z množstva gest a pohybov tváre (Slančová, 2014). Medzi dominantné neverbálne prostriedky skalolezcov (ale aj členov iných záujmových skupín) patria pozdravy v podobe kývnutia rukou alebo zdvihnutia ruky, potrasenie si rukami, objatie v rámci pozitívnej sugescie. Skalolezectvo ako fyzicky náročný šport je prirodzene spojené s mimikou odrážajúcou fyzické vypätie, bolesť. Mimika a gestikulácia vyplývajú aj zo spojenia dvojice pri lezení – lezec – istič musí byť maximálne sústredený na výkon druhého z dvojice – lezca, aby mu zaručil bezpečný výstup i zostup. Tieto neverbálne prostriedky charakterizovala M. Lodňanová slovami: „... úsmev, zahryznutie do pery; neverbálny postoj realizovaný v rámci skupiny i mimo nej, napríklad prekrižené ruky na hrudi (v zmysle dištancovanie sa od prehovoru dotyčného), rozkročený postoj a ruky vo vreckách pri komunikácii lezec – lezkyňa, neuvedomele smerovanie špičky nohy k určitej osobe značiac sympatie; celkové držanie tela; kinetika; telesný kontakt (blízkosť v rámci komunikačne bližších členov a naopak); smer pohľadu a s ním súvisiaci i očný kontakt a podobne.“ (Lodňanová, 2022, s. 42–43). Nonverbálne prostriedky

upevňujú sociálne väzby medzi členmi society a prispievajú k jednoznačnejšej interpretácii verbálnej časti komunikácie. Zároveň umožňujú elidovať niektoré verbálne prostriedky, čím prispievajú k zrýchleniu procesu dorozumievania (Slančová, 2014).

Komunikačný register skalolezcov je otvorený z hľadiska veku i pohlavia, má svoju vnútornú dynamiku a variabilitu a je viazaný na určitú komunikačnú situáciu, ktorú podľa J. Kořenského možno chápať ako jedinečnú konfiguráciu komunikačne relevantných faktorov, medzi ktoré počítame počet účastníkov komunikačnej udalosti, ich sociálne a komunikačné charakteristiky a vzájomné vzťahy, typ kontaktu, časové zaradenie komunikačnej udalosti, charakteristiky jej priebehu a ďalšie zložky spoločenskej situácie (Kořenský a kol., 1999). Pri komplexnom pohľade na komunikačný register skalolezcov je potrebné poukázať aj na jednotlivé jazykové roviny – zvukovú, morfológickú, syntaktickú i štylistickú. Tieto roviny sú ovplyvňované jazykovým (nárečovým) prostredím, z ktorého účastníci komunikácie pochádzajú.⁶³ M. Lodňanová (2022) zaznamenala vo svojom výskume zmeny vo fonologickej rovine – napr. redukovanú výslovnosť i-ového a u-ového polovokálu v diftongoch (*koňec*, *ňekam*, *ňemožem*), rozkolísanosť normy pri znelostnej asimilácii (*gdo*), nepoužívanie spisovného mäkkého *l'* (*vela*, *rozmyšlam*). V morfolologickej rovine zaznamenala používanie podôb slovesa (*môžme*) namiesto spisovnej podoby (*můžeme*), zvýšenú frekvenciu tvaru maskulína (*bruch*) namiesto spisovnej podoby neutra (*brucho*). Najvýraznejším javom východoslovenskej variety jazyka bolo početné využívanie predložkového inštrumentálu pri príslovkovom určení – napr. *pomáhaš si s nohami*, podoba zámena *všetcia* (oproti spisovnej podobe *všetci*) a využívanie typického východniarskeho spojenia *ta čo si jak*.

Podobne ako P. Odaloš (1997), ktorý vo svojej monografii venovanej výskumu sociolektov v basketbalovom a penitenciárnom prostredí člení lexiku na terminologické pomenovania, slangizmy a profesionalizmy, aj v komunikačnom registri skalolezcov sa používajú profesionalizmy charakteristické pre toto športové odvetvie. Profesionalizmy, tvoriace časť sociolektov, sa funkčne uplatňujú predovšetkým z hľadiska ekonomizácie vyjadrovania medzi členmi

⁶³ Nárečová, resp. subštandardná podoba jazykových rovin v komunikácii sa vyskytuje aj v iných druhoch slangov, preto môžeme uvažovať o interslangovosti týchto rovin.

sociálnej skupiny v pracovnom procese alebo počas ich činnosti. Ekonomizácia vyjadrovania sa prejavila napr. pri vytváraní skratiek – napr. štýl prelezu *rot punkt*, pri ktorom sa nepoužívajú expresné slučky (ako profesionalizmus *expresky*) ani iné pomôcky, sa ako profesionalizmus uplatňuje vo forme *RP prelez*. Špeciálne topánky používané pri lezení – *lezecké topánky* ako profesionalizmus majú podobu *lezečky*, slangovo *lezky*. Pri profesionalizmoch sa ako skratka využíva aj metaforické označenie lezeckej výbavy – *vrcholová istiacia konzola* sa kvôli svojmu zakrútenému tvaru označuje buď ako *prasací chvostík* alebo v profesionalizmoch má označenie *prasa*, prípadne *baran* (podľa asociácie s baranými rohmi). Skratky ako prostriedok ekonomizácie vyjadrovania sa uplatnili napr. pri termíne *TPB/tpb*, čo znamená „mať situáciu pod kontrolou“, teda *tri pevné body* počas lezenia; termín *SKK/skk* skrakuje slovné spojenie *sekvencia kľúčových krokov*, teda pohyby, ktoré sú pre lezca dôležité; *SHS/shs* je skratka pre slovenský horolezecký spolok; skratka *GLK/glk* v lezeckom slangu označuje geriatrický lezecký klub, teda vekovo starších skalolezcov, označených aj ako *gélkáčov*. Set duralových vklínencov, ktoré sa používajú pri lezení, sa označuje termínom *hex-centre*, slangovo *hexy*, prípadne *čoky*. *Morálová cesta*, čiže označenie exponovanej skaly z ťažším prelezom a použitím väčšej vzdialenosti medzi expresnými slučkami, sa označuje profesionalizmami *morál cesta*, *morál*, *morálovka*, *moralita*, *moralitka*, slangovo *morka*, *morfa*, *morda* (pozri aj Málková, 1998).

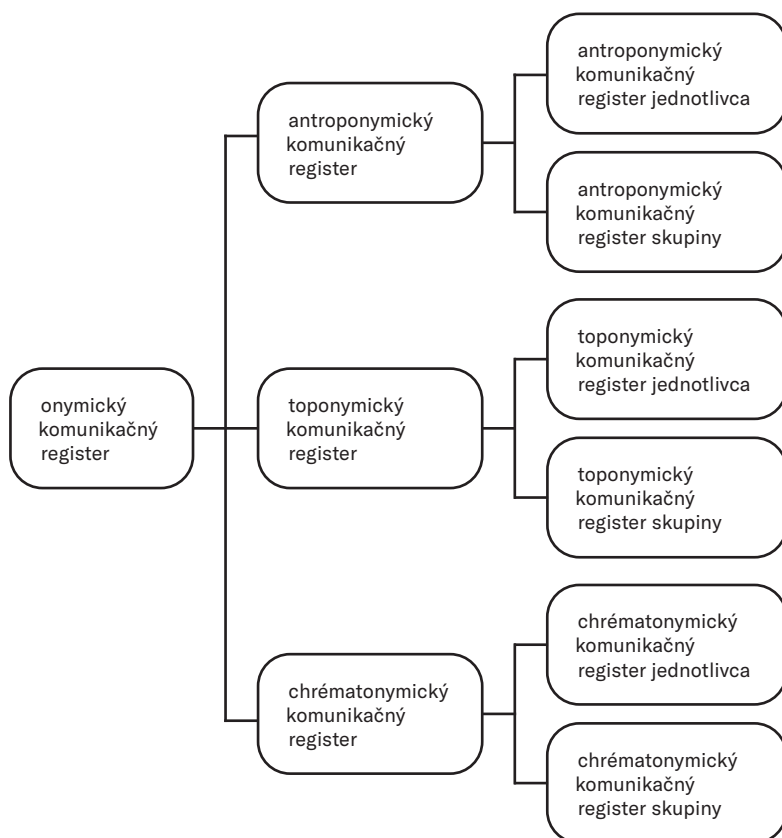
Ekonomizácia je prítomná aj v slangových výrazoch, ale na rozdiel od profesionalizmov skracovaním výrazov získava nový slangový výraz na exkluzivite najmä voči nečlenom tejto sociálnej skupiny, prípadne aj voči členom iných partií skalolezcov. V porovnaní s profesionalizmami je pre slangizmy typická manifestačná gestačnosť. Niektoré slangizmy nadobúdajú charakteristické znaky argotu – predovšetkým výrazy známe len pre členov skupiny v snahe utajiť niektoré úkony – napr. pri lezení oblastí, ktoré v danom ročnom období alebo v rámci ochrany prírody sú zakázané preliezať. Do skupiny skalolezeckých slangizmov môžeme zaradiť slová a slovné spojenia *nabandené*, *natiekli mi bandy*, *mám bandy*, ktoré označujú presilené, unavené ruky počas lezenia, metaforicky vyjadrené „ako bandasky“ – z toho je aj spojenie *mať bandasky*; sloveso *tejpovať* – „fixovať si niečo páskou“ (z anglického *tape* vo význame zalepiť alebo páska); sloveso

bombajášit s významom ‚vybiť si vlastnú energiu lezením‘, prípadne aj *žmyknúť sa* (od slovesa *žmýkať*), *premotivovať*. S týmito výrazmi súvisia slangizmy označujúce takýchto skalolezcov – *bombajáci*, *žmýkači*, *premotivovanci*. Skalolezci uľahčujúci si lezenie používaním práškoveho magnézia (*maglajzu*, *mádža*) sa označujú ako *maglajzisti*. Práškové magnézium (*mádžo*, *psychoprášok*) je uložené v *máďžobojtliku*, *máďžopytliku*, v malom *pedovrecku* (z predpony *pedo-* – detský, teda malý a *vrecko*). Viaceré slangové výrazy sú spojené s povzbudzovaním k lezeniu – *hecni sa*, *expresne k exprese*, *pribi ďalšiu cestu*, *treba fest zarvať*, *to zmákneš*, *pokusuj*, *vyhákuj*, *cvakaj*, *vycvakaj*, *capni ho*, *pošarpi sa*. Ďalšie slangizmy vyjadrujú hodnotenie náročnosti trasy – *silovica*; *brut*, *brutus*; *rozliezačka*, *rozpink*; *bombovačka*; *madlovačka*; *sexy lezba*;⁶⁴ prípadne pomenúvajú spôsob lezenia – *na udicu* označuje lezenie zhora isteným lanom, kedy je lano natiahnuté v poslednom istení, *dynopády* označujú dynamické pády lezca evokujúce vodopády, *pumpa* je slangové pomenovanie situácie, kedy pád prvolezca zodvihne ističa zo zeme, slangový výraz *prásk*, resp. jeho plurálová forma *prásky* pomenúva, že lezec preliezol celú trasu, ale spojenie až *na pár práskov* vyjadruje, že skalolezec preliezol všetko, okrem niekoľkých krokov, pasáží, ktoré buď obliezol, preskočil, vynechal alebo inak obišiel.

Súčasťou komunikačného registra rozličných sociálnych skupín je okrem apelatívnej lexiky taktiež aj propriálna lexika. Propriálnej časti komunikačného registra venujeme pozornosť viac ako dvadsať rokov. Teória onymického komunikačného registra (OKR) je zhrnutá v monografii *Všeobecnolingvistické aspekty onymie. (Z problematiky onymického komunikačného registra)* (Krško, 2016; Krško; Záborská, 2018; Krško, 2022). V tejto práci sme však OKR členili len dichotomicky – na antroponymický a toponymický komunikačný register (AKR a TKR). Nedávne výskumy však ukázali, že aj chrématonymá sú súčasťou OKR. V budúcnosti chceme venovať tejto problematike viac pozornosti a začleniť aj túto oblasť do teórie o OKR.

⁶⁴ V tomto prípade ide o slovnú hru založenú na homofónii slov *lezba* (od slovesa *liezť* – šplhať sa, utvorené systémovou, dnes už neproduktívnou príponou *-ba*, podobne ako *prosba*, *kosba*, *mlatba*) a *lesba* (žena sexuálne zameraná na rovnaké pohlavie) umocnené adjektívom *sexy* vo význame príťažlivý, lákavý.

Pri základnom členení onymického registra vychádzame z trichotomického členenia vlastných mien, ktoré sa členia na antroponymá, toponymá a chrématonymá. Preto onymický komunikačný register (ďalej OKR) členíme na antroponymický komunikačný register (AKR), toponymický komunikačný register (TKR) a chrématonymický komunikačný register (ChTR). Každý z registrov sa ďalej člení na komunikačný register jednotlivca a komunikačný register skupiny. Schematicky to môžeme naznačiť takto:

Obrázok 1. Schéma členenia onymického komunikačného registra

Onymický komunikačný register definujeme ako súbor onymických (jazykových) a mimojazykových prostriedkov používaných v určitých komunikačných sférach a komunikačných situáciách, determinovaných sociálnymi, komunikačnými, makrosociálnymi a mikrosociálnymi registrovými normami. Mimojazykové prostriedky onymického registra sa uplatňujú predovšetkým v AKR – napr. gesto sprevádzajúce prezývku jednotlivca (pozri Krško, 2016, s. 25–26).

Z hľadiska komunikačného registra skalolezcov sú v ich registri zastúpené predovšetkým toponymá pomenúvajúce objekty lezenia, názvy jednotlivých skalolezeckých ciest a antroponymá – prezývky a hypokoristické formy rodných mien členov sociálnej skupiny. Pri názvoch horolezeckých ciest pracujeme s rovnakým termínom ako J. Bauko – **orohodonymum**, ktoré pomenúva trasu prvého skalolezca po jeho prvovýstupe. Nominačný proces vzniku orohodonyma charakterizuje J. Bauko takto: „Po úspešnom prvovýstupe pomenuje autor cestu vlastným menom. Napíše ju na skalú spolu s obtiažnosťou cesty, ktorá je vyjadrená v číslach 1–11+ (znamienko +, – poukazuje na ťažší, respektíve ľahší stupeň obtiažnosti), a to je signál pre ostatných horolezcov, že cesta už bola prelezená. Výber mena je ľubovoľný, treba sa však vyhýbať homonymným názvom, ktoré by znemožňovali presnú identifikáciu a lokalizáciu cesty. Existujúci systém názvov ovplyvňuje výber a tvorenie nových pomenovaní.“ (Bauko, 2006, s. 27). Označenie obťažnosti horolezeckého terénu má pre horolezcov veľký význam predovšetkým z hľadiska bezpečnosti, spôsobu lezenia, odhadnutia vlastných síl i výberu lezeckého materiálu.

Podobu orohodonyma tvoriaceho onymický komunikačný register skalolezcov ovplyvňujú viaceré faktory (bližšie Lazarová, 2015; Krško – Lazarová, 2017; Krško, 2017). Výrazným motivantom býva obťažnosť trasy – napr. *Sandálová* (veľmi ľahká cesta s náročnosťou III, ktorú je možné preliezť aj v sandáloch), *Naboso* (cesta s náročnosťou IV–, pri ktorej lezec nepotrebuje špeciálnu obuv – tzv. lezečky), *Rozcvička* (cesta s náročnosťou VI–), v porovnaní s názvami *Čert nikdy nespí* (cesta s náročnosťou IX), *Nedelné poltenie mozgov* (náročnosť IV+), *Šťastní blázni* (VIII–), *Fatamorgána* (VIII+), *Proklamácia podvedomia* (VIII+). Preto niektoré názvy nesú v sebe pozitívne vlastnosti, pri ťažkostiach spojených s lezením vznikajú názvy s negatívnym významom.

Okrem technickej obťažnosti medzi dôležité motivačné faktory orohodoným patrí technika lezenia, typy používaných skalolezeckých

úchytov, technické vybavenie použité pri výstupe a pod. Dôležitým motivantom orohodoným s vysokou informačnou hodnotou je druh a kvalita lezených skál. V oblasti Kalamárka pri Detve sa nachádza najvyšší počet orohodoným pomenovaných podľa charakteru lezenia, napr. *Kút so škárou, Hrana so škárou, Ľavý komín, Sokolík, Pretekársky previs, Žabkova škára, Stenou cez dva previsy, Zelená škára, Otcovská škára, Komín závratov, Škára s previsom, Špinavý komín, Komín nad ohniskom, Vynechaný komín, Škára za Ježkovou vežou, Peťova škára, Variant cez previs, Komín a hrana, Široký komín, Pieskovcová škára, Cimermanov previs, Previšteľ, Široká škára, Lasičia škára, Uzliková škára, Previs so sokolíkom, Hladký kút* atď.

Viacero názvov skalolezeckých ciest na Slovensku bolo motivovaných názvami zahraničných oroným nachádzajúcich sa v známych skalolezeckých oblastiach, názvami významných pohorí, vrchov, ale aj názvami štátov, miest, svetadielov, riek a pod. V skalolezeckej oblasti pri Beckove nájdeme názvy *Marmolada* (najvyšší vrch Dolomitov) a *Amazónia, boj o život planéty, Kančendžunga* (osem tisícovka v Tibete), v Súľove sa nachádzajú cesty *Styx* (rieka mŕtvych), *Chicago, Olymp, Sibír, Azia, Everest, Niagara, Kamčatka, Havaj, Tahiti, Bermudy...*

Veľmi početnú skupinu orohodoným tvoria názvy obsahujúce antroponymá. Motiváciou takýchto názvov bolo zviditeľnenie prvolezca, ktorého meno je súčasťou orohodonyma. Vyskytujú sa však aj názvy obsahujúce dedikačné antroponymá – môže ísť o mená iných osôb, ktorým pomenovateľ cesty vzdal hold a nazval skalolezeckú cestu podľa týchto osôb. V takýchto názvoch s často objavujú mená manželiek, priateľiek, detí. Niektoré názvy obsahujú mená mytologických, rozprávkových bytostí, mená filmových hrdinov a pod. V názvoch ciest sa vyskytujú aj mená priateľov skalolezcov, ktorí tragicky zahynuli pri výstupoch. Orohodonymá obsahujúce antroponymá boli najčastejšie utvorené onymickou deriváciou s využitím posesívnych prípon, časť takýchto názvov vznikla transonymizáciou. Napríklad v oblasti Súľovských skál sa nachádzajú cesty *Marco Polo, Penelopa, Zuzi, Lancelot, Cháron, Yogi, Evička, Monča, Miluška, Kremienok, Chocholúšik*, v skalolezeckej oblasti Pajštún neďaleko Bratislavy sa v sprievodcovi uvádza niekoľko názvov z tejto kategórie, napr. *Dieškova previerka* (prvovýstup I. Dieška), *Marekovo brucho, Marekov pilier, Hrmova platnička, Psotkov pilier* (prvovýstupy J. Psotka), *Demjánova* (prvovýstup Z. Demján). Neďaleko Žiliny, v lokalite

Porúbka, existujú názvy *Pre Natálku*, *Romanov plač*, *Vzpomínka na Jenu a Radka*, *Belicova* (prvovýstup A. Belica), *Cesta pre Martinu*. Podobné názvy uvádza aj J. Bauko vo svojich štúdiách – *Brunhilda*, *Cesta pre Janu*, *Dominika*, *Ďurov krst*, *Janova*, *Kristínka*, *Lubka*, *Mirove prebudenie*, *Na pamiatku Braňovi*.

Viaceré orohodonymá boli motivované asociáciami po prvovýstupe. Odráža sa v nich slovná hra, humor, názvy pripomínajú známe a obľúbené výroky z filmov, frazeologizmy, porekadlá, názvy hudobných skladieb, kapiel, filmov. V oblasti Beckova sa nachádzajú skalolezecké cesty *Gladiátor* (názov filmu, názov hudobnej skupiny), *Sex je náš* (slová z piesne Černí andělé skupiny Lucie), v oblasti Kamenné vráta sú orohodonymá *Pre Elišku* (známa klavírna skladba L. van Beethovena), *Exempo Hexempo krumpoplex*⁶⁵ (jedno zo zaklínadiel vo filme *Ďívka na košťeti*), *Po schodoch* (skladba od R. Müllera), *Opica Škorica* (rozprávková postava), v oblasti Predhorie sú cesty *Malý princ* (dielo A. de Saint-Exupéryho), *Kristove roky* (asociácia s číslom 33) atď.

Zhrnutie

Z uvedených poznámok vyplýva, že sociolekt skalolezcov tvoriaci ich komunikačný register je veľmi bohatý a pestrý. Popri dominantnej lexikálnej (apelatívnej i propriálnej) rovine sa v komunikácii skalolezcov prejavujú aj ďalšie jazykové roviny – zvuková, morfológická, syntaktická i štylistická. Apelatívna lexika sa viaže predovšetkým na technické pomôcky pri lezení, označenie spôsobu lezenia, štýlov lezenia a pod. Propriálna stránka komunikačného registra skalolezcov je reprezentovaná predovšetkým toponymami pomenúvajúcimi objekty lezenia, názvami jednotlivých skalolezeckých ciest a antroponymami – predovšetkým prezývkami a hypokoristickými podobami rodných mien členov tejto sociálnej skupiny. Motiváciou orohodoným býva obtiažnosť trasy, technika lezenia, antroponymum prvolezca,

⁶⁵ Správne znenie zaklínadla vo filme malo podobu *dexempo multo šupoplex* (scéna premeny učiteľského zboru na králiky), zaklínadlo premeny na kravu malo podobu *dexempo krumpplex*. Názov orohodonyma vznikol pospájaním rôznych zaklínadiel z tohto filmu, ktoré sa stali veľmi populárnymi a postupne zľudoveli.

prípadne dedikované antroponymum, ktorým skalolezec vzdáva hold priateľke, manželke, prípadne kolegom. V komunikácii tejto sociálnej skupiny sa popri verbálnej komunikácii výrazne uplatňuje aj neverbálna komunikácia.

Mountain Climbers' Sociolect as a Part of Communication Register

Communication register is characterized, part of which is the onymic communication register. The mountain climbers' sociolect is bound with this social group and its specific features are studied from the phonetic, morphological, but especially lexical points of view. At the lexical level, professionalisms are used, characterized by the economy of expression, slangisms characterized by expressiveness and demonstrative potency. The final part is devoted to the relational aspects of mountain climbers' communication register – creation and naming climbing paths (orohodonyms).

Key words:

sociolect, climbers, onymic communication register, orohodonym

Literatúra

- BAUKO, Ján. Mikrooronymá v Súľovských skalách. In ŠIMKOVÁ Mária; GAJDOŠOVÁ Katarína (eds.). *Varia XIII. Zborník materiálov z XIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 3.–5. 12. 2003)*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2006, s. 26–33.
- BAUKO, Ján. Motivácia vzniku názvov horolezeckých ciest. In POVAŽAJ, Matej; ŽIGO Pavol (eds.). *Súradnice súčasnej onomastiky. Zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie*. Bratislava: VEDA, 2007, s. 190–203.
- BAUKO, Ján. Transonymizácia v názvoch horolezeckých ciest. *Acta onomastica*, roč. IL, 2008, s. 42–49.
- BAUKO, Ján. Paralely medzi názvami skál a horolezeckých ciest. In OLOŠTIAK, Martin; IVANOVÁ, Martina;

- GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia (eds.). *Varia XVIII. Zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov* (Prešov – Kokošovce-Sigord 3.–5. 12. 2008). Bratislava – Prešov: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Prešovská univerzita v Prešove, 2009, s. 9–14.
- GÁLISOVÁ, Anna. K sociolektom vybraných alternatívnych a marginálnych kultúr. In *Jazykovedný časopis*, 2002, roč. 53, č. 2, s. 97–110.
- GÁLISOVÁ, Anna. K expresivite lexikálnych jednotiek v komunikačnom registri abuzérov psychotropných látok. In PATRÁŠ, Vladimír (ed.). *Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach: Zborník referátov z 5. medzinárodnej konferencie o komunikácii (Banská Bystrica, 3.–4. 9. 2003)*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2004, s. 210–217.
- GÁLISOVÁ, Anna. Poznámky ku komunikačnému registru hráčov kartových hier. In MÚČSKOVÁ, Gabriela (ed.). *Varia XVI. Zborník materiálov zo XVI. kolokvia mladých jazykovedcov* (Častá-Papiernička 8.–10. 11. 2006). Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2009, s. 149–152.
- KOŘENSKÝ, Jan; aj. *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu: učební text pro výběrové semináře filologických oborů*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta 1990. 149 s.
- KRŠKO, Jaromír. *Všeobecnolingvistické aspekty onymie. (Z problematiky onymického komunikačného registra)*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta, 2016. 146 s.
- KRŠKO, Jaromír. Motivačné činitele skalolezeckých ciest na Slovensku. In *Acta onomastica*, roč. LVIII, 2017, s. 75–91.
- KRŠKO, Jaromír; LAZAROVÁ, Shirley. Onymické procesy tvorenia skalolezeckých ciest. In *Onomastica*, LXI, 2017, s. 201–210.
- KRŠKO, Jaromír; ZÁBORSKÁ, Alena. Onymic Space versus Social Space. In *Onomastica Uralica*, 2018, s. 185–199. [cit. 1. 10. 2022]. Dostupné z: <http://mnytud.arts.unideb.hu/onomural/>.
- KRŠKO, Jaromír. Kolokviá mladých jazykovedcov alias tradičná Modra a teória onymického komunikačného registra. In

- GAJDOŠOVÁ, Katarína; KOLENČÍKOVÁ, Natália (eds.). *Varia XXX. Zborník materiálov z XXX. kolokvia mladých jazykovedcov (Bratislava, 3.–5. novembra 2021)*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, v. v. i., 2022, s. 36–44.
- LAZAROVÁ, Shirley. *Názvy skalolezeckých ciest ako súčasti kultúrno-sociálneho prostredia*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica: FF UMB, 2015, 110 s.
- LODŇANOVÁ, Magdaléna. *Komunikačný register skalolezcov*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica: FF UMB, 2022, 74 s.
- MÁLKOVÁ, Jitka. Horolezecký slang. In KLIMEŠ, Lumír (ed.). *Sborník přednášek z VI. konference o slangu a argotu v Plzni 15.–16. září 1998*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU v Plzni, 1998, s. 103–109.
- ODALOŠ, Pavol. *Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, 1997. 91 s.
- OLOŠTIAK, Martin. Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojmami lexikálna zásoba, register, sociolekt). In *Jazykovedný časopis*, 61, 2010, s. 31–42.
- SLANČOVÁ, Daniela. *Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 1999.
- SLANČOVÁ, Daniela; SLANČOVÁ, Terézia. Komunikačný register ako alternatíva funkčného štýlu (na pozadí komunikácie v športe). In *Styl*, 12, 2013, s. 177–187.
- SLANČOVÁ, Daniela; SLANČOVÁ, Terézia. *Reč pohybu, autority a súdržnosti. Pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2014.
- ZÁBORSKÁ, Alena. Komunikácia v záujmových a profesijných skupinách. In *Motus in verbo*, 5, 2016, s. 35–41.
- ZÁBORSKÁ, Alena. K sociolektu hráčov počítačových hier. In: Chocholová, Bronislava; Molnár Satinská, Lucia; Múcsková, Gabriela (eds.). *Jazyk a jazykoveda v pohybe II: zborník z medzinárodnej konferencie (Socio)lingvistika – perspektívy, limity a mýty (Smolenice, 11.–13.4.2016)*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2017, s. 238–245.

Katedra slovenského jazyka a komunikácie
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica
✉ jaromir.krsko@umb.sk

Sociolekty v různých sférách komunikace

Kolektiv autorů:

Andrej Artemov, Mieczysław Balowski, Marie Čechová, Žaneta Dvořáková, Jiří Hasil, Jana Hoffmannová, Milan Hrdlička, Helena Chýlová, Ladislav Janovec, Šárka Jindrová, Jaromír Krško, Markéta Maturová, Jitka Málková, Patrik Mitter, Michal Místecký, Pavol Odaloš, Diana Palaščáková, Růžena Písková, Zuzana Popovičová Sedláčková, Lucie Radková, Soňa Schneiderová, Martina Spěváčková, Jana Vaňková, Miloslav Vondráček, Jiří Zeman

Recenzenti:

doc. PhDr. Karel Komárek, Ph.D.

prof. PhDr. Jana Svobodová, CSc.

Vydání publikace bylo schváleno Vědeckou redakcí
Západočeské univerzity v Plzni

Editorky: Marie Čechová, Martina Spěváčková

Anglické překlady: Jaroslav Kubalík

Typografická úprava: Jakub Pokorný

Vydala:

Západočeská univerzita v Plzni, Univerzitní 2732/8, 301 00 Plzeň

První vydání, 320 stran

Pořadové číslo: 2396, ediční číslo: 55-079-23

Plzeň 2023

ISBN 978-80-261-1194-8

ISBN 978-80-261-1193-1 (brožovaná vazba)

© Západočeská univerzita v Plzni, 2023